

Białystok 16.08.2019

Dr hab. med. Marzena Wojewódzka-Żeleznikowicz

Klinika Medycyny Ratunkowej

Uniwersytet Medyczny w Białymstoku

Recenzja rozprawy doktorskiej magistra Rafała Czyża pt. „Analiza zjawiska wypalenia zawodowego wśród ratowników medycznych pracujących w jednostkach systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne”

Promotor:

dr hab. Dorota Zyśko, prof. nadzw.

Promotor pomocniczy:

dr n. med. Monika Szewczuk-Bogusławska

Bardzo mądrze autor zauważa, że „Praca zawodowa odgrywa znaczącą rolę w życiu współczesnego człowieka. Z jednej strony może stanowić źródło satysfakcji oraz samorealizacji, z drugiej może powodować wysoki poziom frustracji, zwłaszcza gdy wiele elementów z nią związanych jest rozczarowujących.” Ważne jest zatem, by wykonywana praca w jak najmniejszy sposób oddziaływała negatywnie na zdrowie psychofizyczne człowieka. Zawody medyczne, w szczególności te, w których konieczne jest szybkie podejmowanie decyzji, wykonywanie wielu procedur medycznych w krótkim czasie, związane są z dużym ładunkiem stresu w środowisku pracy. Dodatkowo niedoskonała organizacja, kontakty interpersonalne, obcowanie z cierpieniem i śmiercią, mogą doprowadzać do stanu, w którym ludzie nie są w stanie radzić sobie z własnymi negatywnymi emocjami, zmęczeniem i obciążeniem. Doprowadza to do wyczerpania emocjonalnego. Zaczynają bronić się przed tym przez dystansowanie, traktując pacjentów coraz bardziej przedmiotowo i tak dochodzi do zjawiska jakim jest depersonalizacja oraz pojawienia się braku satysfakcji zawodowej i utraty

zaangażowania w pracę, czyli konsekwencji związanych z syndromem wypalenia zawodowego.

Oficjalny termin „wypalenia zawodowego” został wprowadzony do języka nauki przez amerykańską psycholog społeczną Christinę Maslach oraz – niemal równolegle i niezależnie od niej – psychiatry Herberta Freudenbergera. Jest to wielowymiarowy model wypalenia zawodowego, który zawiera w sobie pojedynczy wymiar (wyczerpanie), a zarazem rozszerza go dodając ponadto dwa wymiary: reakcję na innych (depersonalizacja) i reakcję na siebie (obniżone poczucie dokonań osobistych). Interesującym, jest fakt, że te trzy wymiary w istocie pojawiały się w większości różnych definicji wspomnianego wypalenia, nawet jeśli nie były one rozpatrywane w układzie wielowymiarowym.

Stąd uważam, że Autor słusznie podjął się, nowoczesnego opracowania naukowego problemu wypalenia zawodowego w odniesieniu do konkretnej grupy zawodowej, które jest uzasadnione zarówno z poznawczego punktu widzenia jak i praktyki medycznej. Szczególnie wartościowe są te części pracy, które wnoszą istotne wartości poznawcze dla środowiska ratowników medycznych poprzez szczegółową analizę wpływu warunków pracy na niebezpieczne zjawisko jakim jest wypalenie zawodowe. Należy podkreślić, że jest niewiele badań naukowych, które analizują wypalenie zawodowe w grupie ratowników medycznych, stąd też podjęcie tego tematu przez Doktoranta jest w pełni uzasadnione w aspekcie nie tylko teoretycznym, lecz przede wszystkim praktycznym. Niniejsza rozprawa jest także bardzo cennym uzupełnieniem luki widocznej w analizach naukowych.

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska magistra Rafała Czyża jest starannie zredagowanym i oprawionym wydrukiem komputerowym. Dysertacja ta liczy razem z załącznikami 130 stron tekstu i obejmuje 19 tabel, 7 rycin oraz 3 wykresy, wykaz skrótów użytych w pracy, spis piśmiennictwa oraz streszczenia w języku polskim i angielskim. Bibliografia jest obszerna i składa się z odpowiednio dobranych i prawidłowo zapisanych 130 pozycji polskich i zagranicznych, w znacznej mierze z ostatnich 10 lat, zapisanych według kolejności następowania odwołania. W pracy znajduje się aneks, w którym zawarto opinię Komisji Bioetycznej oraz autorski kwestionariusz ankiety socjodemograficznej.

Układ pracy można nazwać konwencjonalnym, powszechnie przyjętym w dysertacjach doktorskich w dziedzinie medycyny. Konstrukcja pracy jest przejrzysta, ma typowy układ metodologiczny i składa się z sześciu rozdziałów. Początkowe dwa rozdziały są komplementarne i stanowią przegląd dotychczasowej wiedzy na temat wypalenia zawodowego (Rozdział I) oraz charakterystykę zawodu ratownika medycznego z odniesieniem do jego prawnych uwarunkowań (Rozdział II). W Rozdziale III Autor przedstawił uzasadnienie

podjętego tematu badawczego, cel pracy, hipotezy badawcze, materiał i zastosowane narzędzia badawcze. Wyniki badań wraz z analizą znajdują się w Rozdziale IV, dyskusja i omówienie wyników (Rozdział V) oraz wnioski (Rozdział VI).

Cel główny pracy jest interesujący z poznawczego punktu widzenia, zrozumiały i prawidłowo sformułowany. Dodatkowo wyszczególnione cele szczegółowe czynią przejrzystym zamysł autora i przyjętą metodologię analizy.

Materiał badań stanowiły ankiety wypełnione przez 302 ratowników medycznych zatrudnionych na SOR oraz w zespołach ratownictwa medycznego (208 mężczyzn i 94 kobiety), których strukturę populacyjną umieścił Autor w tabeli nr 2. Do przeprowadzenia badania wybrana została metoda sondażu diagnostycznego. Na potrzeby badania został stworzony autorski kwestionariusz. Osoby badane wypełniały także standaryzowane kwestionariusze. Badanie było anonimowe, udział był dobrowolny. Zbieranie materiału badawczego trwało od marca do października 2017 roku oraz obejmowało kwiecień 2018 roku. W aneksie Autor załączył kopię autorskiego kwestionariusza (Aneks – załącznik 2.). Pozostałe arkusze testowe, a więc Kwestionariusz Wypalenia Zawodowego Maslach, Skala Kontroli Emocji, Kwestionariusz do Subiektywnej Oceny Pracy, Skala Satysfakcji z Życia oraz Skala Odczuwanego Stresu użyte do badania w rozprawie doktorskiej są chronione prawami autorskimi. Zabronione jest kopiowanie i wprowadzanie testów do obrotu oraz ich publiczne udostępnianie. Z tego względu nie zostały umieszczone w aneksie. Ich opis Autor przedstawił w Rozdziale IV.

Autorski kwestionariusz składał się z 23 pytań. Pytania kwestionariusza dotyczyły czynników demograficznych, które mogły potencjalnie wpływać na zespół wypalenia zawodowego: wiek, płeć, stan cywilny, wykształcenie, posiadanie dzieci, a także czynników organizacyjnych panujących w miejscu pracy osoby badanej: aktualne miejsce pracy, staż pracy w zawodzie, rodzaj umowy z pracodawcą, miejsce podstawowego oraz dodatkowego zatrudnienia, średnia liczba godzin pracy w miesiącu, czas trwania pojedynczego dyżuru oraz tworzenie bloków nieprzerwanej pracy.

Metody badawcze uważam za właściwe i dobrze dobrane. Co istotne, zostały one szczegółowo opisane w pracy. Metodologia oparta na analizie wielu czynników oraz wykorzystanie złożonych narzędzi statystycznych dowodzi dojrzałości mgr Rafała Czyża jako badacza. Dodatkowo wpływa to na wiarygodność i staranne zgłębienie tematu co podkreślam ze szczególnym zadowoleniem.

Uzyskane wyniki przedstawione są w formie tabelarycznej z dodatkowym omówieniem w tekście, co czyni je zrozumiałymi i łatwymi do przyswojenia. Wartość merytoryczna uzyskanych wyników pozostaje bez zastrzeżeń.

W rozdziale Dyskusja i Omówienie wyników, który kończy część empiryczną dysertacji Doktorant podsumował wyniki swoich badań oraz skonfrontował je z danymi pochodzącymi z piśmiennictwa. Doktorant przy tym wykazał się umiejętnością krytycznej oceny uzyskanych wyników. Przeprowadzona dyskusja wskazuje na dobry warsztat naukowy Autora rozprawy. Bardzo cenna w tym rozdziale jest przedstawiona przez Doktoranta świadomość ograniczeń pracy związana ze stosunkowo małą grupą osób badanych, a także nie ujęciem w analizie wszystkich możliwych czynników demograficznych. Doktorant wymienia interesujące determinanty takie jak na przykład: status materialny, warunki mieszkaniowe, stosowanie używek, podejmowanie aktywności fizycznej, sposoby lub style radzenia sobie ze stresem, poziom satysfakcji z pracy, typy osobowości, postrzeganie skuteczności w sytuacjach stresowych, które jak rozumiem mogą stanowić element dalszej, pogłębionej analizy tematu. Ponadto Doktorant wykazał możliwość praktycznego wykorzystania uzyskanych wyników zarówno w środowisku ratowników medycznych jak też decydentów.

Na podstawie uzyskanych wyników Doktorant sformułował 6 wniosków, które przedstawił w Rozdziale VI:

1. Zespół wypalenia zawodowego jest powszechny wśród badanej populacji ratowników medycznych. Doświadcza go co czwarta osoba pracująca w jednostkach systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne.
2. Wypalenie zawodowe występuje częściej wśród pracowników Szpitalnych Oddziałów Ratunkowych niż w grupie osób zatrudnionych w Zespołach Ratownictwa Medycznego. Może to świadczyć o szczególnie niekorzystnym środowisku pracy w Szpitalnym Oddziale Ratunkowym.
3. Analizy wieloczynnikowe wskazują na powiązania wypalenia zawodowego zarówno z czynnikami demograficznymi, organizacyjnymi, jak i psychologicznymi, co potwierdza złożoną patogenezę zjawiska.
4. Wypalenie zawodowe występuje najczęściej u osób o stażu pracy od 6 do 10 lat, a najrzadziej przy stażu pracy do 5 lat, co wskazuje na jego związek z czasem trwania zatrudnienia, a tym samym czasem narażenia na fizyczne i psychiczne obciążenie związane z wykonywaniem zawodu ratownika medycznego. Przyczyny rzadszego występowania wypalenia zawodowego u osób ze stażem ponad 10 lat wymagają dalszych badań nad czynnikami warunkującymi utrzymanie się w zawodzie.

5. Respondenci z wypaleniem zawodowym i bez wypalenia zawodowego różnią się istotnie pod względem ocenianych wskaźników psychologicznych: zwiększony poziom odczuwanego stresu i skłonność do tłumienia emocji w trudnych sytuacjach są powiązane z występowaniem wypalenia zawodowego. Wysoki poziom satysfakcji życiowej jest powiązany z rzadszym występowaniem wypalenia zawodowego, co wskazuje na znaczenie własnych zasobów psychologicznych na odporność lub podatność na rozwój wypalenia zawodowego.
6. Czynniki psychologiczne są najsilniej powiązane z występowaniem wypalenia zawodowego, co może wskazywać na dwukierunkowe powiązania między tymi czynnikami i występowaniem zmian psychologicznych pod wpływem wypalenia zawodowego.

Z obowiązku recenzenta muszę jednak zawrzeć uwagi, które mogłyby jeszcze bardziej podnieść walory omawianej pracy.

1. Interesująca byłaby ocena zależności pomiędzy samooceną kompetencji zawodowych (niezależnie od ilości lat pracy), a ryzykiem wypalenia zawodowego (w modelu analizy regresji logistycznej).
2. W ocenie recenzenta bardzo istotnym wnioskiem z przeprowadzonej analizy jest wpływ wykształcenia na częstość występowania wypalenia zawodowego i próba odpowiedzi na pytanie dlaczego ratownicy medyczni posiadający wyższe wykształcenie częściej doświadczają wypalenia zawodowego w porównaniu z ratownikami medycznymi, którzy ukończyli studium (wykształcenie średnie), co autor doskonale opisał w Dyskusji.
3. Autor podobnie jak w innych kwestionariuszach również w kwestionariuszu wypalenia zawodowego Maslach (MBI) mógł wykorzystać normy stenowe, co czyniłoby wyniki łatwiejszymi do interpretacji.
4. Na stronie 10 przy nazwisku Sęk występuje nr pozycji piśmiennictwa 18, natomiast w spisie piśmiennictwa pod nr 18 widnieje autor Tucholska (Przegląd Psychologiczny 2001; 44 (3): 301-317).
5. Należy ujednolicić sposób zapisywania piśmiennictwa oraz poprawić nieliczne co prawda, ale obecne w dysertacji błędy interpunkcyjne i literowe oraz stylistyczne np.: na str. 64 „do nachodzenia dyżurów jeden po drugim” czy też „ćwierć grupy badanej zdobyło...” (str. 62, 63)

Powyżej zamieszczone uwagi w żaden sposób nie umniejszają wartości merytorycznej dysertacji.

Recenzent pragnie z całą mocą podkreślić niezwykle skrupulatną analizę czynników wpływających na wypalenie zawodowe z uwzględnieniem szerokiego panelu skal psychologicznych oraz ich wzajemnych zależności, co czyni rozprawę doktorską niezwykle wartościową. Nowatorskie w pracy jest powiązanie wpływu czynników demograficznych, organizacyjnych i psychologicznych, a także porównanie nasilenia problemu w zależności od miejsca wykonywanej pracy (SOR, ZRM).

Konkluzja końcowa

Podsumowując część empiryczną dysertacji, podkreślam, że wyniki zostały opracowane szczegółowo, a kierunki i złożoność statystycznej analizy wyników badań wskazują na profesjonalizm Doktoranta w zakresie badań jakościowych bazujących na statystyce. Wnioski są logicznym uwieńczeniem prezentowanych wyników analizy. Wyrażam pogląd, że Doktorant wykazał się rozeznaniem dotychczasowej wiedzy dotyczącej tematu oraz dojrzałością warsztatu badawczego co pozwala ocenić mi jako pracę o wysokiej wartości poznawczej. Formalna struktura dysertacji nie budzi logiczno-metodologicznych zastrzeżeń. Zamierzony cel został przeprowadzony skrupulatnie i konsekwentnie, z wykorzystaniem złożonych i adekwatnych metod analizy statystycznej. Zauważone przez recenzenta drobne błędy (stylistyczne, literowe, gramatyczne) zapewne zostaną skorygowane w wersji do druku.

Zamieszczone powyżej uwagi krytyczne nie umniejszają wysokiej oceny merytorycznej przedstawionej do recenzji pracy.

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska pt. „Analiza zjawiska wypalenia zawodowego wśród ratowników medycznych pracujących w jednostkach systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne” mgr Rafała Czyża wykonana pod kierunkiem dr hab. Doroty Zyśko, prof. nadzw. spełnia warunki określone w *Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65 poz. 595) z późniejszymi zmianami w brzmieniu z dnia z dnia 15 września 2017 r. (Dz. U. 2017 r. poz. 1789.)*, zgodnie z Art. 175. 1. *Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę–Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669)*, to jest stanowi oryginalne

rozwiązanie zagadnienia naukowego oraz dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej i umiejętności tworzenia warsztatu badawczego.

Oceniam niniejszą pracę bardzo pozytywnie i mam zaszczyt przedstawić Wysokiej Radzie Wydziału Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Medycznego im. Piastów Śląskich we Wrocławiu wniosek o dopuszczenie mgr Rafała Czyża do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Z wyrazami szacunku

p.o. KIEROWNIKA
Szpitalnego Oddziału Ratunkowego
USK w Białymstoku

dr hab. n. med. Marzenna Wojewódzka-Żeleznikowicz